

**INTERNETDAN FOYDALANISHGA BO'LGAN HUQUQNI XALQARO-
HUQUQIY JIHATDAN TARTIBGA SOLISH**

Teshayeva Gulira'no Asomiddin qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13752816>

Zamonaviy sharoitda Internetning ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Uning afzalliklari, ehtimol, hamma uchun ochiqdir. Shu bilan birga, Internet, insoniyatning ko'pgina boshqa ixtirolaridan farqli o'laroq, an'anaviy usullardan foydalangan holda xalqaro-huquqiy tartibga solishni murakkablashtiradigan xususiyatlarga ega. Xususan, tartibga solish usulini belgilashda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan asosiy xususiyatlardan biri bu Internetning ekstraterritorialligidir.

Global kompyuter tarmog'idagi axborot almashinuvi munosabatlarini xalqaro-huquqiy tartibga solishning mavjud tizimining qonuniyatlarini aniqlash uchun turli xalqaro-huquqiy hujjatlar tahlil qilinadi. 1966-yil 19-dekabrdagi "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida"gi xalqaro Paktning 19 va 20-bandlarida "axborot erkinligi va ma'lum turdagi ma'lumotlarni tarqatishni umumiy taqiqlash to'g'risidagi asosiy qoidalar, axborot almashish masalalari bo'yicha boshqa ko'p tomonlama shartnomalar, O'zbekiston Respublikasi tomonidan boshqa davlatlar o'rtasida tuzilgan ikki tomonlama shartnomalarda mavjud bo'lib, huquqiy axborot almashish, axborotlashtirish va axborot almashinuvi sohasidagi hamkorlikning boshqa masalalarini qamrab oladi.

Shu bilan birgalikda, axborot almashinuvi sohasidagi davlatlararo munosabatlar xalqaro miqyosda axborotni tarqatishning turli jihatlarini tartibga soluvchi xalqaro huquq normalari va tamoyillariga bo'ysunadi. Bunday kelishuvlar qatorida: 1923-yildagi "Pornografik nashrlarning tarqalishiga qarshi to'g'risida"gi konvensiya, 1936-yildagi "Tinchlik uchun eshittirishdan foydalanish to'g'risida"gi xalqaro konvensiya, 1948-yildagi "Ta'lim, ilmiy va madaniy xususiyatga ega vizual va ovozli materiallarning xalqaro almashinuviga ko'maklashish to'g'risida"gi bitim, 1950-yildagi "O'quv, ilmiy va madaniy xarakterdagi materiallarni olib kirish to'g'risida"gi bitim, 1958-yildagi "Xalqaro nashrlar almashinuvi to'g'risida"gi konvensiya, 1958-yildagi "Davlatlar o'rtasida rasmiy nashrlar va hukumat hujjatlari almashinuvi to'g'risida"gi konvensiya, Xalqaro elektraloqa ittifoqining 1979-yildagi "Radio aloqasi reglamenti (oxirgi 2002-yilda qayta ko'rib chiqilgan), "Xalqaro elektraloqa" konvensiyasi, shuningdek mualliflik huquqi sohasidagi bir qator xalqaro shartnomalar kiradi.

Xalqaro huquqning umume'tirof etilgan asosiy tamoyillariga ko'ra, har qanday ommaviy axborotni tarqatish faqat tinchlik va o'zaro tushunish

manfaatlarini ko'zlab amalga oshirilishi kerak. Masalan, "Tinchlik uchun radioeshittirishdan foydalanish to'g'risida"gi Jeneva konvensiyasiga (1936-yil) muvofiq "boshqa davlatlarning ichki tartibi va xavfsizligiga" to'g'ri kelmaydigan harakatlarni qo'zg'atuvchi eshittirishlar taqiqlanadi (1-modda). Ushbu Konvensiya tomonlarni o'z hududida bunday eshittirishlarni to'xtatish choralarini ko'rish, shuningdek, ularning radiostansiyalarining eshittirishlari urushga yoki urushga olib kelishi mumkin bo'lgan harakatlarga chaqirmasligini ta'minlashga majbur qiladi¹.

1966-yildagi "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida"gi xalqaro paktda shunday deyilgan: "Har qanday urush tashviqoti qonun bilan taqiqlanadi (20-modda)"².

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi jinoyatchilikning rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratayotganini tan olish kerak. Masalan, BMT Bosh Assambleyasining 2010-yil 21-dekabrda qabul qilingan 65/230-rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan "Global muammolarni hal qilishning integratsiyalashgan strategiyalari: o'zgaruvchan dunyoda jinoyatlarning oldini olish va jinoiy adliya tizimlari to'g'risida"gi Salvador deklaratsiyasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega ekanligi qayd etilgan va Internetning kengayishi jinoyatchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi va jinoyatchilikning o'sishiga yordam beradi (39-band).

Bundan tashqari, xalqaro shartnomalarda Internetdan foydalanish bo'yicha aniq qoidalar belgilanmagan sharoitlarda yangi axborot texnologiyalarini rivojlantirish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga solish uchun muhim bo'lgan xalqaro tashkilotlarning hujjatlari tahlil qilinadi. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 1970-yil 24-oktabrda qabul qilingan "Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ustaviga muvofiq davlatlar o'rtasidagi do'stona munosabatlar va hamkorlik to'g'risida"gi xalqaro huquq tamoyillari deklaratsiyasi, "Ilmiy-texnikaviy taraqqiyotdan foydalanish to'g'risida"gi deklaratsiya ana shunday hujjatlar qatoriga kiradi. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 1975-yil 24-noyabrda qabul qilingan "Tinchlik manfaatlarini va insoniyat manfaatini uchun OAVning tinchlik va xalqaro anglashuvni mustahkamlashga, inson huquqlarini rivojlantirishga va inson huquqlarini rivojlantirishga qo'shgan hissasiga oid asosiy tamoyillar deklaratsiyasi" va 1978-yil 28-noyabrda YuNESKO Bosh konferensiyasi tomonidan qabul qilingan

“Irqchilik va aparteidga qarshi kurash va urushga undash to‘g‘risida”gi deklaratsiya ham bog‘liqdir.

Internetdagi munosabatlar, birinchi navbatda, xalqaro huquqning asosiy tamoyillari bilan tartibga solinadi, ularning doirasi elektron aloqa texnologiyalarining rivojlanishi bilan kengaydi.

Xalqaro huquqning asosiy tamoyillari bilan bir qatorda tarmoq paydo bo‘lgunga qadar shakllangan xalqaro axborot almashinuvining maxsus huquqiy tamoyillari va fan-texnika taraqqiyotidan foydalanish tamoyillari Internet tarmog‘idagi munosabatlarga ham o‘z ta‘sirini kengaytirdi.

Elektron aloqa texnologiyalarini rivojlantirish jarayonida elektron ma‘lumotlarning xalqaro almashinuvining maxsus tamoyillari shakllantirilmoqda, masalan, davlatlar o‘z hududlarida kompyuter tarmoqlarining tinch maqsadlarda ishlashini tan olish prinsipi va unga muvofiq kompyuter tarmoqlaridan huquqbuzarliklarni sodir etish vositasi sifatida foydalanish mumkin emas.

Xalqaro-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish jarayonida bugungi kunda Internet asosan o‘rnatilgan xalqaro-huquqiy odatlar hisobiga rivojlanayotgani haqidagi xulosa asoslandi.

Milliy qonunchilikni tahlil qilish zarurati global kompyuter tarmog‘i huquqiy tartibga solishning murakkab obyekti ekanligi bilan bog‘liq va huquqiy tartibga solish subyekting xususiyatlari axborot almashinuvi munosabatlarini huquqiy tartibga solish tizimiga kiritish zarurligini belgilab berdi. Internet nafaqat xalqaro huquq normalari, balki xalqaro huquq normalariga zid bo‘lmagan milliy qonunchilik hamdir. Bundan tashqari, xalqaro huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishda alohida davlatlarning huquq ijodkorligi va huquqni qo‘llash faoliyati tajribasi hisobga olinishi mumkin.

E‘tibor talab qiladigan yana bir omil shundaki, Internetni xalqaro-huquqiy tartibga solish haqida gap ketganda, tarmoqning o‘zini emas, balki munosabatlarni tartibga solishni tushuniladi. Tarmoq tufayli yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlar tartibga solinishi kerak, Internet esa ularning paydo bo‘lishining o‘ziga xos usulidir. Aynan shu munosabatlar huquq bilan tartibga solinadi. Internetning o‘zini huquqiy ma‘noda jismoniy va yuridik shaxslar o‘rtasida texnik vositalar orqali bir-biri bilan aloqa qiladigan huquqiy munosabatlarning paydo bo‘lishining o‘ziga xos usuli sifatida ta‘riflash mumkin. Telekommunikatsiya tarmog‘i sifatida Internet – atrofdagi dunyo, uning obyektlari, jarayonlari va hodisalari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni uzatish vositasi

bo'lib, ularni bevosita kompyuterda qayta ishlash imkonini beradigan shaklda obyektivlashtirilgan³.

Internet aslida ma'lumotni o'z ichiga olmaydi, balki kompyuterlarda mavjud bo'lgan fayllar yoki hujjatlardagi ma'lumotlar uchun vosita sifatida ishlaydi. Internet kompyuter tarmog'i sifatida hech qanday yangi obyektlar va tovarlarni yaratmaydi, faqat ularni yaratish, joylashtirish va tarmoq foydalanuvchilari o'rtasida sotish imkoniyatlarini beradi⁴.

Internet o'zining alohida mulkiga ega emas, chunki unda ishlatiladigan moddiy va axborot resurslari mulk huquqi asosida turli xil subyektlarga tegishli (aloqa kanallari – telekommunikatsiya kompaniyalari; tarmoqqa ulanishni amalga oshiradigan kompyuterlar - provayderlar; foydalanuvchilarning kompyuterlari - foydalanuvchilarning o'zlari; magistral tarmoqlarning ishlashi uchun apparat va dasturiy ta'minot - bunday tarmoqlarning egalari va boshqalar). Internet har qanday mustaqil huquq va majburiyatlarni o'z zimmasiga olishga qodir emas, chunki internetda ishlash paytida yuzaga keladigan har bir huquqiy munosabatlarning orqasida ma'lum bir huquqiy layoqat subyekti turadi⁵. Internetni sotish yoki sotib olish mumkin emas (masalan, faqat internetga kirish xizmatlarini sotib olinadi, ammo bu internetni sotib olish emas). Internet o'z-o'zidan, bitimlar obyekti bo'la olmaydi⁶.

Afsuski, hozirgi vaqtda Internetdagi munosabatlar xalqaro huquq bilan tartibga solinmaydi. Ularni xalqaro-huquqiy tartibga solish zarurati allaqachon o'tib ketgan, ammo tegishli normalar mavjud emas. Garchi bu Internetni xalqaro-huquqiy tartibga solish bo'lsa-da, bizning fikrimizcha, zamonaviy sharoitda - davlatlar tomonidan ma'qullanadigan va ular tomonidan to'g'ri amalga oshiriladigan tegishli normalar va qoidalarning yo'qligi, millatlararo tabiati tufayli eng dolzarbdir. Internet, uning transchegaraviy tabiati, Internetga ochiq va universal kirish imkoniyati, tarmoqning yagona egasining yo'qligi va boshqa omillar bilan bog'liq.

Bizning fikrimizcha, Internetni tartibga solish quyidagi fikrlarni hisobga olishi kerak. Birinchidan, u ham xususiy, ham xalqaro huquqi bilan tartibga solinadi. Shu ma'noda, Internetga oid qoidalar ko'pincha murakkab xarakterga ega bo'lib, qonunning davlat va xususiy bo'linishi fonga o'tadi. Ikkinchidan, faqat milliy qonunchilik bilan cheklanib bo'lmaydi, chunki tarmoq arxitekturasining o'zi transchegaraviy bo'lib, mavjud tartibga solishning aksariyati xalqaro

hujjatlarda to'plangan. Uchinchidan, xususiy subyektlarning internetni tartibga solishdagi ishtiroki xalqaro ham, milliy internet huquqida ham yumshoq huquq normalarining mavjudligini oldindan belgilab beradi, bu normaning umumiy majburiyligi va uning "davlat kelib chiqishi" asosida huquq manbalarining klassik iyerarxiyasiga ta'sir qiladi". To'rtinchidan, Internet tarmog'ini huquqiy tartibga solish manbalarining xilma-xilligi ushbu sohada davlat va xususiy huquq, shuningdek, milliy va xalqaro normalar o'rtasidagi qarama-qarshilik va raqobatni bartaraf etishga qodir bo'lgan qonunlar ziddiyatini ishlab chiqish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda Internet tarmog'ini xalqaro-huquqiy tartibga solish masalalariga batafsilroq to'xtalib o'tish zarur.

Xalqaro huquq tizimi ham davlatlararo munosabatlar tizimi ham tabaqalanish, ham integratsiyalashuv bilan tavsiflanadi. Davlatlararo hamkorlikning yangi yo'nalishlari va shunga mos ravishda xalqaro huquqning yangi institutlari va tarmoqlari paydo bo'lmoqda. Xalqaro huquqning turli sohalari umumiy asosda yagona tizimga o'zaro bog'langan. Xalqaro axborot huquqi shakllanayotgani, ularning manbalari ko'plab konventsiyalar, nizomlar, shartnomalar va xalqaro tashkilotlarning aktlari (1990-yillarning boshlarida huquqshunoslar xalqaro kompyuter huquqining asosiy tamoyillarini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaganlar.

O.V.Mozolinaning so'zlariga ko'ra, alohida davlat tomonidan ekstraterritoriallik bilan ajralib turadigan Internetni mustaqil tartibga solishga qaratilgan har qanday urinish davlat yurisdiksiyasi nuqtai nazaridan qarama-qarshidir hisoblanadi⁷. Bundan tashqari, Internet "tashkiliy birlikka"ega emas (huquqiy ma'noda dunyoning hech bir davlatida bunday nomdagi kompyuter tarmog'ining yagona egasi yoki egasi sifatida faoliyat yuritadigan tashkiliy tuzilma mavjud emas)⁸.

Xalqaro axborot almashinuvi sohasidagi hamkorlikni tartibga soluvchi xalqaro huquqiy bazani ishlab chiqish katta qiyinchilik va sekinlik bilan davom etmoqda. Buning asosiy sababi axborot almashinuvi sohasidagi xalqaro shartnomalarda qo'llaniladigan tushunchalarni belgilashdagi qarama-qarshiliklardir. Xalqaro axborot almashinuvi sohasida asosiy xalqaro-huquqiy norma va tamoyillarni qabul qilish jarayonida ko'plab muammolar yuzaga keladi. Biroq, bu sohada ba'zi yutuqlarni qayd etish kerak. Turli hisob-kitoblarga ko'ra, hozirgi vaqtda xalqaro axborot munosabatlarining turli jihatlarini tartibga soluvchi universal va mintaqaviy xususiyatga ega 65 dan ortiq xalqaro

shartnomalar mavjud. Bizning fikrimizcha, xalqaro huquqning yangi tarmog'i - xalqaro huquq subyektlarining axborotni erkin qidirish, olish va tarqatish bilan bog'liq huquq va majburiyatlarini tartibga soluvchi xalqaro axborot huquqi jadal shakllanmoqda.

Shunday qilib, bizning fikrimizcha, axborot tarqatilishini tartibga solish va tartibga solishdagi mavjud xalqaro tartibga soluvchi kamchiliklar yoki bo'shliqlar xalqaro tashkilotlar orqali xalqaro nazorat yordamida hal qilinishi kerak. Milliy va xalqaro axborot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha doimiy o'zgaruvchan muhit ta'sirini hisobga olgan holda xalqaro axborot almashinuvi sohasidagi davlatlararo munosabatlarni muvofiqlashtirish va tartibga solish uchun muvofiqlashtirilgan xalqaro-huquqiy me'yoriy bazani yaratish zarur

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Международное право / отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов. М., 1998.
2. Петровский, С. В. Интернет-услуги в правовом поле России / С. В. Петровский. - М.: Издательский сервис, 2003.
3. Якушев М. В. Интернет и право / М.В.Якушев // Законодательство. - 1997. - № 1. - С. 21-30.
4. Войниканис Е.А. Информация. Собственность. Интернет: Традиция и новеллы в современном праве /. Е.А.Войниканис, М.В.Якушев. - М.: Волтерс Клувер, 2004.
5. Великомыслов Ю.Я. Пособие по защите ваших прав в сети Интернет / Ю.Я.Великомыслов, А.В.Равлик [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://allpravo.ru/library/doc2044p/instrum4935/>

